

## DEMOKRATİK MODELLERİN ÖTESİNE GEÇMEK: UYUŞMAZLIK, AÇIKLIK VE ÇOĞULCULUK\*

**Dr. Onur Yıldız**

Yalova Üniversitesi

ORCID: [0009-0002-1136-155X](#)

ROR ID: [ror.org/01x18ax09](#)

• • •

### Öz

Türkiye’de demokratik siyasete dair yaygın değerlendirme biçimlerinin model temelli yaklaşımlarının eleştirisinden hareket eden bu çalışma bu yaklaşımların sınırlılıklarını aşmak amacıyla “kurucu temellerin ötesinde” bir demokratik siyaset analizi çerçevesi sunmaktadır. Model temelli demokratik analizlerin kuramsal ve analitik önermelerini eleştirel olarak ele alan çalışma bu noktada tespit ettiği kavramsal eksiklikleri önerdiği çerçeve ile aşmayı amaçlamaktadır. Çalışma, model temelli yaklaşımların siyasal alanın sınırları, birer siyasal pratik olarak içerme ve dışlamanın demokratik nitelikleri, itiraz, açıklık ve çoğulculuk kavramlarının demokratik önemlerine dair yeterince duyarlılık göstermediği iddiasını öne sürer. Buna karşın makalede öne sürülen kuramsal çerçevede siyasal alanın olumsuzluğuna ve açıklığına duyarlı bir yaklaşımdan hareketle, kurucu bir ilke ya da mantığın olmadığı ve ancak geçici olarak istikrar kazanan bir siyasallık anlayışı savunulmaktadır. Taleplere ve itiraz pratiklerine hassasiyet gösteren, heterojenlik nosyonuna yaslanarak yeni özelliklik biçimlerini dikkate alan bir demokratik siyaset anlayışının kapsamlı bir analiz için öneminin altı çizilir.

**Anahtar Sözcükler:** Demokrasi, Demokratik siyaset, Hegemonya, Açıklık, Çoğulculuk

*Overreaching Democratic Models: Contestation, Openness and Plurality*

### Abstract

Starting from the criticism of the model-based approaches of democratic politics in Turkey, the article presents a framework for analysing democratic politics through a post-foundational manner in order to overcome the limitations of these approaches. Critically analysing the theoretical and analytical premises of the model-based democratic perspectives, the study aims to overcome the conceptual deficiencies identified. The study argues that model-based approaches are not sufficiently sensitive to the democratic significance of the boundaries of the political sphere, the democratic qualities of inclusion and exclusion as political practices, and the concepts of objection, openness and pluralism. On the contrary, the institutional framework put forward in the article, based on an approach that is sensitive to the contingency and openness of the political sphere, embraces an understanding of political space in which there is no founding principle or logic and which is only temporarily stabilised. The importance of an understanding of democratic politics that is sensitive to demands and practices of objection and that takes into account new forms of subjectivity based on the notion of heterogeneity is underlined for a comprehensive analysis.

**Keywords:** Democracy, Democratic politics, Hegemony, Openness, Pluralism

\* Makale geliş tarihi / Received date: 10.10.2024

Makale kabul tarihi / Accepted date: 09.04.2025

Erken görünüm tarihi / Published online: 26.05.2025

**Yazar email:** [onur.yildiz@yalova.edu.tr](mailto:onur.yildiz@yalova.edu.tr)

## Demokratik Modellerin Ötesine Geçmek: Uyuşmazlık, Açıklık ve Çoğulculuk\*

### Giriş

Türkiye demokrasisine dair yakın dönemde üretilen pek çok metin siyasal alanda yaşanan otoriter dönüşümün kavramsal olarak ifade edilmesinin araçlarını bulmaya çalışmakta. 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı direnişinin şiddet ile bastırılması, 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra güvenlik siyasetinin ağırlık kazanması, 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen olağanüstü hal uygulaması gibi önemli dönüm noktaları ile birlikte temel hak ve özgürlüklerin aşındırıldığı, hukuki araçların siyasi hedefler doğrultusunda kullanıldığı, güvenlik siyasetinin ön plana çıktığı ve muhalif siyasal aktörlerin baskılandığı bir otoriterleşme sürecini tarif eden literatür Türkiye'nin demokratik işleyişine dair sorunları kavramsal olarak çerçevelemeye çalışmakta. Bu minvalde *rekabetçi otoriterlik*, *Erdoğanlı Otoriterlik*, *liberal olmayan yönetim* ya da *seçimli otoriterlik* kavramları güncel demokratik işleyişteki sorunları tanımlamak için öne sürülmekte.<sup>1</sup> Bu kavramsal çerçeveler arasında en çok öne çıkan yaklaşım olan *rekabetçi otoriterlik* hem akademik literatürde hem de akademi dışı tartışmalarda Türkiye'nin otoriterleşmesini tanımlamak için yaygın olarak kullanılmakta. Bu çalışma *model temelli yaklaşımlar* olarak adlandırılacak bu kavramsal çabaların, özel olarak da *rekabetçi otoriterlik* modelinin, her ne kadar otoriterleşme sürecinin çeşitli veçhelerini teşhis etme konusunda başarılı olsalar bile demokratik siyasetin analizi için bazı kuramsal sınırlılıklar

\* Bu makale yazarın 2015 yılında University of Essex'de tamamladığı (İngiltere) *Accounting for the AKP's politics of conservative democracy in post-1980 Turkey: a radical democratic analysis* [1980 Sonrası Türkiye'sinde AKP'nin Muhafazakar Demokratik Siyaseti'nin İzahı: Radikal Demokratik Bir Analiz] adlı tezinin "A Political Approach to the Study of Democratic Politics" [Demokratik Siyaseti Anlamak için Siyasal Bir Yaklaşım] adlı ikinci bölümünün gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir versiyonudur. Makaleye son halini vermeme yorum ve önerileri ile katkı sunan SBF Dergi editörü Toygar Sinan Baykan ve iki anonim hakeme teşekkür ederim.

1 Bu minvalde yapılan çalışmalar için bkz. Akçay (2021); Arslantaş (2023); Esen & Gümüşçü (2016); Öktem & Akkoyunlu (2016); Tansel (2018); Taş (2015); Tziarras (2018).

barındırdığını öne sürmektedir. Bu yaklaşımlar otoriter dönüşümün gerekçeleri ve mantıklarını açıklamada yetersiz kalmakta, yasal ve kurumsal süreçleri odağına alıp demokrasinin toplumsal ve siyasal pratikler aracılığıyla kurulumunu geri planda bırakmakta ve ayrıca liberal-demokratik bir çerçeveye ait demokratik norm ve standartlara yaslanarak demokratik siyasetin ufkunu sınırlamaktadır. Bu sınırlılıkların tespitini takiben ve bu sınırlılıkları aşmaya dair önerilecek kavramsal çerçeve ile toplumun ve siyasetin radikal olumsallığına duyarlı, siyasal alanın ve temsil ilişkilerinin sınırlarını gözetken, uyumsuzluk ve itiraz süreçlerine açık bir demokratik duyarlılığın önemi tartışılacak. Radikal demokratik perspektif kapsamında tartışılan bu demokratik duyarlılık, günümüzdeki yaygın demokratik siyaset değerlendirmelerinin sınırlarının hatırlatılması ve daha kapsamlı bir demokratik çerçeve geliştirilmesi için elzemdir.

Türkiye demokrasisinin “radikal demokrasi” perspektifinden değerlendirilmesi yeni bir yaklaşım olmamakla beraber bu perspektiften yapılan analizlerin çoğunun “radikal demokrasi” fikrinin yaslandığı kavram setinin siyasal alana, siyasal kimliklere ve siyasal söylemlere dair kavrayışını demokratik siyaset tartışmasını kapsayacak şekilde ele almak yerine “radikal demokratik” modeli demokratik işleyişi düzenleyecek bir tür prosedür ya da model olarak gördüğü söylenebilir. Böyle ele alındığında “radikal demokratik” yaklaşım demokratik siyasetin somut veçhelerini düzenlemek için bir yönerge gibi anlaşılmakta, siyasal alanı, siyasal kimlikleri ve siyasal söylemleri kurucu pratiklerin olumsallığına dair kabul ile birlikte şekillenen bir demokratik duyarlılığa dönüşmemektedir. Bu yazıda demokratik siyaset tartışmasını, siyasete, siyasal kimliklere ve siyasal söylemlere dair bir kavrayışla ele almak için önerilen kavram seti ile birlikte böyle bir duyarlılığın önemi vurgulanmaktadır (Bir model olarak radikal demokrasi tartışmaları için bkz. Keyman, 2000; Üstüner, 2007; Durdu, 2016). İkinci olarak, radikal demokratik yaklaşımın, Türkiye’de demokratik siyaset tartışması için taşıdığı potansiyellerin altının çizilmesinin içinde bulunulan dönem açısından da kritik olduğu düşünülmektedir. Türkiye demokratik siyasetine dair yaygın analizlerin yazı içerisinde tartışılan kabullerinin demokrasiye dair baskın yaklaşım haline gelmesi demokratik siyaseti başka türlü tasavvur etme imkanlarını daraltmış gibi gözükmemektedir. Radikal demokratik yaklaşımın kavramsal araçlarının sunduğu imkanların vurgulanması ile birlikte demokratik siyasete dair günümüzdeki baskın yaklaşımın sınırlarının görünür olması ve demokratik siyaseti başka türlü düşünme, algılama ve analiz etme imkanlarının sergilenmesi hedeflenmektedir.

Bu makale demokratik siyaseti oluşturan kurum ve kuralların, içirme ve dışlama pratikleri yoluyla ortaya çıkan, itirazların, uyumsuzlukların ve hak taleplerinin ifade edilmesine izin veren ya da sınırlayan bir siyasi pratikler rejimi

olarak anlaşılması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Bu pratikler rejimine ve bu pratikler aracılığıyla oluşan demokratik sisteme eşlik edecek demokratik duyarlılığın, siyasi sürecin olumsuzluğuna ve açıklığına dikkat etmesinin önem taşımaktadır. Dolayısıyla, demokratik siyasete dair analizlerin demokratik siyasetin somut işleyişindeki kurum ve kurallara odaklanmasının yarattığı sınırlılıkların aşılması için, siyasi alanın kuruluşuna, siyasi kimliklerin kurucu unsuru olduğu düşünülen içerme ve dışlama pratiklerinin kurumsallaşmasına, siyasi kurumların uyumsuzluk ve itirazın ifade edilmesine izin verme veya engelleme yollarına, bu süreç içerisinde siyasi alanın sınırlarının ve bu sınırlar içinde hareket eden siyasi öznelliklerin inşasına dair bir dikkate ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür bir duyarlılık özellikle Türkiye’de mevcut demokratik siyaset değerlendirmelerinin sınırlılıklarının ötesine geçmek için gereklidir. Bu makalede Türkiye’deki yaygın demokratik siyaset tartışmalarının yaslandığı kuramsal dayanakların sınırlılıklarının altı çizilerek ve demokratik siyaseti kavramanın alternatif kavramsal araçları vurgulanarak güncel demokratik siyaset tartışmalarının çerçevesini genişletmeye dair bir müdahalede bulunulacak. Siyasal alan içinde temsil edilen kimlik ve taleplere odaklanan, siyasetin asıl olarak seçimler odağında ve verili olduğu düşünülen kimlik ve tercihler ile şekillendiğini varsayan ve seçimlerin de içinde yer aldığı yasal ve kurumsal çerçevenin imkan verdiği prosedürler dışındaki siyasi katılım ve müdahale biçimlerini dikkate almayan *model temelli yaklaşımın* daha kapsayıcı bir demokratik duyarlılık ile desteklenmesi özellikle Türkiye’deki güncel demokratik siyaset tartışmaları için önem taşımaktadır. Mevcut olduğu düşünülen otoriterleşmeye dair tespitlere eşlik etmesi gereken bu duyarlılık olası demokratik dönüşümün izleklerine dair tahayyüllerin daha kapsayıcı olarak biçimlenmesi için de önem taşımaktadır.

Bu minvalde yazının ilk bölümünde *model temelli yaklaşımlar* olarak ifade edilen bakış açılarının demokratik siyasetin incelenmesi açısından barındırdıkları sınırlılıklar ortaya koyulacak. Bu sınırlılıklar doğrultusunda demokrasi ile siyaset arasındaki ilişki demokratik bakış açısının genişlemesi önerisiyle birlikte ele alınacak. Takip eden bölümde önerilen demokratik yaklaşımın temel kavramları sunulacak ve “kurucu temellerin ötesinde”<sup>2</sup> bir demokratik yaklaşımın Türkiye’de demokratik siyaset tartışması için mümkün kıldığı demokratik imkanlar irdelenecek. Son bölümde ise önerilen kavramsal araçlar vasıtasıyla

2 İngilizce’de “post-foundational politics” olarak kullanılan tabirin çevirisi olarak kullandığım “kurucu temellerin ötesinde siyaset” kavramıyla siyaseti verili bir ontolojik temel üzerinde inşa etmeyen, siyasi kimliklerin ve söylemlerin radikal bir belirlenemezlik koşulları içerisinde, geçici olarak istikrar kazandığı ve siyasi mücadele kapsamında değişime ve yeniden anlamlandırmaya açık olduğu bir yaklaşımı benimsiyorum. Bu yaklaşımın detaylarını metnin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak tartışacağım.

demokrasi ve siyaseti düşünmenin Türkiye’deki demokratik siyaset için önemi ele alınacak.

## 1. Otoriterliği İsimlendirmek: Model Temelli Demokratik Analizler

Model temelli yaklaşımlar olarak adlandırılan analizler verili bir “demokratik sistemi” temel alarak bu sisteme dair kurum ve kuralları demokratik siyasetin koşulu olarak kabul edip, demokratik siyasete dair değerlendirmelerini bu koşulların mevcudiyeti ya da yokluğuna göre yapar. Bu yaklaşımlar özellikle 2013 yılı sonrası dönemde Türkiye’de iktidar partisinin otoriterleştiği iddiasının güçlenmesiyle beraber yaygınlaşarak Türkiye’de demokratik siyasete dair kapsamlı analizler sundu. Siyasal alanın otoriterleştiği tespitini takiben yapılan değerlendirmelerde demokratik nitelikleri erozyona uğramış olduğu kabul edilen yeni siyasal rejimin kavramsal olarak nasıl ifade edileceğine dair öneriler getirdi. Seçimler gibi demokratik kurum ve kuralların yürürlükte olduğu ve fakat bu kurum ve kuralların demokratik bir minvalde işlemesine engel olan baskıcı pratiklerin, liberal olmayan uygulamaların ve sivil özgürlüklere dair kısıtlamaların mevcut olduğu “liberal olmayan demokrasi” (Zakaria, 1997; Türkmen-Dervişoğlu, 2015); temel hak ve özgürlüklerin baskı altına alındığı ve muhalif siyasal aktörlerin siyasal rekabette bulunması için adil olmayan şartların yaratıldığı “seçimli otoriterlik” (Arbatlı, 2014); Recep Tayyip Erdoğan’ın lider olarak, tasvir edilen otoriterleşme sürecinde oynadığı merkezi role dikkat çeken “Erdoğanlı Otoriterlik” (Tziarras, 2018) gibi kavramsal önerilerin yanı sıra asıl olarak kabul gören, en kapsamlı kavramsal ve analitik araçlarla donanmış ve yaygın olarak kullanılan yaklaşım ise “rekabetçi otoriterlik” oldu (Esen & Gümüşçü, 2016; Özbudun, 2015; Çalışkan, 2018; Esen, Gümüşçü & Yavuzylmaz, 2024).

Levitsky ve Way tarafından geliştirilen “rekabetçi otoriterlik” yaklaşımı otoriter rejimlerin demokratik unsurlarla bir arada var olduğu bir siyasal sistemi anlatır. Bu yaklaşıma göre bu tür rejimlerde, demokratik kurumlar (örneğin seçimler, bağımsız medya, hukuk devleti) mevcuttur ancak otoriter yönetim biçimi baskın bir şekilde bu kurumların işleyişini sınırlar ve manipüle eder. Rekabetçi otoriter rejimlerde seçimler düzenlenir, ancak adil ve eşit koşullarda gerçekleşmez. İktidar partisi medya kontrolü, devlet kaynaklarının kötüye kullanımı ve muhalefeti bastırma gibi yöntemlerle seçimleri lehine çevirir. Buna ilaveten, muhalif gruplar üzerinde baskılar, medya üzerinde sansür ve bağımsız yargının zayıflatılması gibi uygulamalar görülür. Ancak tamamen baskıcı bir yapı yerine belirli bir düzeyde çoğulculuğa izin verilir. Buna paralel olarak muhalefete kısmi bir hareket alanı bırakılır. Bu çoğulcu görünüm, rejimin

meşruiyetini artırmak için kullanılır. Özetle, rekabetçi otoriterlik, otoriterlikle demokrasi arasındaki gri alanı tanımlayan bir kavramdır. Bu rejimler, demokratik görünüme sahip olsalar da demokratik oyun kurallarını sistematik şekilde ihlal ederek otoriter kontrolü sürdürür (Levitsky & Way, 2010). Levitsky ve Way'in (2010) bu kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde otoriter rejimlerin dönüşen doğasını açıklamak için geliştirilmiştir. Kavram özellikle Afrika, Asya, Latin Amerika ve eski Sovyetler Birliği'ndeki bazı ülkelerde bu tür rejimlerin yükselişini analiz etmek için kullanılmıştır.

Rekabetçi otoriterlik kavramının Türkiye'deki demokratik siyaseti analiz etmek için kullanılmasının erken örneklerinden olan Ergun Özbudun'un çalışması kavramın demokratik rejimler ile otoriter rejimler arasındaki gri alanı tarif etmek bakımından kullanışlılığının altını çizmekteydi (Özbudun, 2015, s. 43). Seçimlerin ve muhalefetin varlığının bir siyasal rejimi demokratik kılmak için yeterli olmadığı ve muhalefetin iktidardaki parti ile adil koşullar altında rekabete girmesinin öneminin altını çizen Levitsky ve Way'e katılan Özbudun, bu gri alanda yer alan rejimlerin çeşitli kusurları olan demokrasiler yerine, "otoriter" rejimler olarak adlandırılması konusunda yazarlara katılmaktaydı (Özbudun, 2015, s. 43). "Rekabetçi otoriter" rejimlerde iktidar sahiplerinin kamusal kaynakları kendi siyasal avantajları için kullanması, medya üzerindeki baskı, kamuya ait medya mecralarının iktidardaki partiyi destekleyecek şekilde kullanımı ve yargısal süreçlerin muhalefetin rekabet gücünü azaltacak şekilde kullanılması gibi müdahalelerin varlığıyla şekillenen adil olmayan bir rekabetin rejimin otoriter olarak anılmasını gerektireceğini savunan Özbudun; AKP'nin özellikle yargı ve yasal süreçler üzerindeki müdahaleleri ile Türkiye demokrasisini "rekabetçi otoriterlik" tanımı ile ifade edilebilecek bir tür demokratik erozyona uğrattığını belirtmiştir (Özbudun, 2015, s. 44).

2010'da yapılan anayasa değişikliği ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) üyelerinin belirlenmesinde siyasal aktörlerin gücünü azaltan ve demokratik anlamda olumlu bir gelişme olduğunu savunan Özbudun sonrasındaki süreçte ve özellikle 2013 yılı Aralık ayında AKP yetkililerine yöneltilen yolsuzluk suçlamalarını takiben AKP iktidarının pek çok yasal ve kurumsal değişiklik ile beraber yargı organlarının siyasal olarak şekillendirilmesine dair yetki alanını genişlettiğini ve Anayasa Mahkemesi dışında tüm yargı mekanizmasının siyasal iktidarın kontrolü altına girdiğini iddia etmekteydi (Özbudun, 2015, s. 53). Yargının, AKP iktidarı tarafından tümüyle kontrol altına alınmasının Türkiye'deki rejimin demokratik niteliğini tümünden kaybetmesine yol açacağını belirten Özbudun, bu yeni durumun "rekabetçi otoriterlik" olarak kavramlaştırılabileceğini öne sürmüştür.

Berk Esen ve Şebnem Gümüştü'nün Türkiye'de yükselen "rekabetçi otoriterliği" tartışan 2016 tarihli makalesi de Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma

Partisi (AKP) yönetiminde "vesayet demokrasisi" ("*tutelary democracy*") rejiminden "rekabetçi otoriter" bir rejime geçtiğini savundu (Esen & Gümüşçü, 2016, s. 1582). Yine Levitsky ve Way'den esinle "rekabetçi otoriter" rejimlerde, seçimlerin düzenli olarak yapıldığı ve iktidar değişiminin teknik olarak mümkün olduğunu kabul eden yazarlar; bu rejimlerin demokratik olmadığını, çünkü siyasal alanın mevcut iktidar lehine orantısız bir şekilde eğildiğini vurgulamıştır (Esen & Gümüşçü, 2016, s. 1582). "Rekabetçi otoriterlik" kavramsallaştırmasının diğer adlandırmalara göre neden Türkiye'deki durumu tarif etmek için daha uygun olduğuna dair yaptıkları tartışmalarda Türkiye'deki durumun demokrasinin bir alt türü olmanın ötesinde bir otoriter rejim olarak adlandırılmasının uygunluğunu iddia etmişlerdir. Seçimlerin oynadığı merkezi rolün önemi, liderin yanı sıra ona eşlik eden kurumsal yapının karakteristiklerinin önemi ve AKP döneminde yaşanan otoriterleşmenin evvelki merkez sağ iktidarların demokrasi dışı uygulamalarından farkının anlaşılmasının altını çizen Esen ve Gümüşçü (2016, s. 1583) analizlerini özel olarak üç alana odaklanarak somutlaştırmıştır .

Esen ve Gümüşçü "rekabetçi otoriter" rejimin tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak kabul edilen seçimlerin adil olmaması vurgusunu özellikle 2015 yılındaki iki genel seçimi (Haziran & Kasım) odağına alarak tartışır. Esen ve Gümüşçü (2016)'ya göre AKP, seçim kampanyaları sırasında devletin kaynaklarını yoğun bir şekilde kullanmış, devlet medyasını propaganda aracı olarak şekillendirmiş ve muhalefetin kampanya yapma imkanlarını sınırlandırmıştı. Yazarlara göre Haziran 2015 AKP'nin tek başına iktidar olma çoğunluğunu yitirmesi ve özellikle Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) %10 barajını aşması, iktidar partisinin Kasım 2015 seçimlerinde daha baskıcı yöntemlere yönelmesine neden olmuştu. Örneğin, seçim kampanyaları sırasında HDP'ye yönelik fiziksel saldırılar artmış, partinin mitingleri ve ofisleri hedef alınmıştı. Kasım seçimlerine giderken artan şiddet ve güvenlik sorunları, muhalefetin etkin bir şekilde kampanya yürütmesini engellemişti. Esen ve Gümüşçü'ye göre AKP'nin oy oranını beş ay içinde %41'den %49'a çıkarması, bu baskıcı stratejilerin bir sonucudur.

İkinci olarak, "rekabetçi otoriter" rejimin önemli bir tanımlayıcı unsuru olan medyanın iktidar gücü tarafından kendi siyasal amaçları doğrultusunda kullanılması da yazarlara göre AKP'nin medya üzerindeki kontrolünün, muhalefet partilerinin seçmenlere ulaşmasını zorlaştırmasıyla Türkiye'de mevcuttu. Devletin sahip olduğu TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu) gibi medya organlarının seçim dönemlerinde AKP'ye geniş yer vermesi, muhalefetin bu alanlara sınırlı erişim sağlamasının ve ilaveten özel medya kuruluşlarının da hükümetin baskısıyla ya iktidar yanlısı bir tutum sergilemiş ya da sansüre uğramış olması Esen ve Gümüşçü'ye göre demokratik ve adil bir

rekabetin önünde bir engel teşkil etmiştir. Ayrıca, AKP hükümeti devlet kaynaklarını parti lehine kullanarak haksız rekabet sağladığı ve kamu kaynaklarının AKP'nin seçim kampanyalarını finanse etmek için kullanılmış olduğunun altını çizen Esen ve Gümüşçü, yerel yönetimlerin de muhalefet partilerinin etkinliklerini engellemek için kullanılmış olmasını vurgulamıştır.

Son olarak Türkiye’de temel hak ve özgürlüklerin baskı altına alınması ve kullanılmasının önüne çıkarılan engelleri vurgulayan Esen ve Gümüşçü, AKP'nin iktidarda olduğu dönemde ifade özgürlüğü, medya bağımsızlığı ve toplanma hakkı gibi temel özgürlüklerin sistematik olarak ihlal edildiğinin altını çizer. Gezi Parkı protestolarından bu yana, barışçıl gösterilere karşı polis şiddetinin artması, toplumsal muhalefetin farklı öznelerinin terör suçlamalarıyla yargılanmış olması ve medya organları üzerinde hükümet kontrolünün güçlendirilmesi ile birlikte gazetecilere yönelik baskılar ve medya organlarına yapılan saldırılar, özgür basın ve ifade özgürlüğü üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Yazarlar, medyanın susturulmasının hem toplumsal muhalefeti zayıflatığını hem de iktidarın otoriter eğilimlerini pekiştirdiğini vurgulamıştır.

Bu erken dönem çalışmaları takip eden süreçte rekabetçi otoriterlik yaklaşımı akademik olarak yaygın kabul görmüş ve yakın dönem çalışmalarda da Türkiye’deki demokratik siyasetin tartışılması için kullanılan baskın yaklaşım olmuştur. Bakıner’in çalışması rekabetçi otoriter rejimlerin gösterdiği istikrarı anlamak için Türkiye örneğine bakarken; Geyikçi’nin çalışması Türkiye’deki rekabetçi otoriter rejime eşlik eden kutuplaşma siyasetinin seçimler üzerindeki etkisine odaklanmıştır (Bakıner, 2012; Geyikçi, 2023). Her iki çalışma da rekabetçi otoriter yaklaşımın yukarıda tasvir edilen kabullerini benimserken demokratik değerlendirmelerini bu kabuller doğrultusunda yapmıştır. Çınar’ın 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan’ın zaferinin rekabetçi otoriterlik tanımı ile birlikte değerlendirilmesine dair tartışması yaklaşımın seçim sonuçlarına odaklı bir bakış açısı ile ele alınmasının yarattığı belirsizlikleri tartışırken; Esen’in yakın tarihli bir çalışması muhalefetin olası bir seçim zaferinin rekabetçi otoriter düzenin demokratikleşmesi için yaratacağı fırsatları ele almıştır (Çınar, 2023; Esen, 2021).

Bu örneklerde de görülebileceği üzere “rekabetçi otoriterlik” kavramsallaştırması Türkiye’nin demokratik siyasetini çerçevelemek için kullanıldığında yasal ve kurumsal yapıların dönüşümü, demokratik seçim rekabetinin önündeki engeller ve iktidardaki siyasi partinin demokratik bir rejimde adil rekabeti sağlaması gereken araçları kendi faydası yönünde kullanmasına dair müdahalelerini başarılı bir şekilde teşhis etmekteydi. Bu teşhisle hem rejimin dönüşen yanlarını kavramak hem de dünyadan benzeri örnekler ile karşılaştırmalı bir perspektif geliştirmek için kavramsal bir araç

setinin sunulduğu söylenebilir. Fakat bu kavram setinin demokratik siyaset tartışmasında sahip olduğu bazı sınırlılıklara işaret edilmesi elzemdir.

İlk olarak, “rekabetçi otoriterlik” yaklaşımı ve benzeri “model temelli yaklaşımların” otoriterleşme sürecini tanımlamakla birlikte bu sürecin gerekçelerini tespit etmek ve nasıl işlediğine dair mantıkları sergilemek konusunda eksiklikleri bulunmaktadır. “Model temelli yaklaşımlar” bir siyasal rejimin otoriterleşmesine dair tespitlerinde otoriterleşmenin farklı işleyiş biçimlerini görünür kılıyor olsalar da bu otoriterleşmenin ortaya çıkmasının gerekçeleri ve otoriter pratiklerin işleyişini biçimlendiren mantıkları tasvir etme konusunda tatmin edici açıklamalar sunmamaktadırlar. Türkiye örneğinde yukarıda bahsi geçen analizler yargı gücünün tarafsızlığı ve yasa önünde eşitlik, kamusal kaynakların tarafsız kullanımı, özgür medya ve çoğulcu siyaset gibi nitelikleri odaklarına alarak Türkiye’de demokratik siyasetin erozyonunu haklı bir şekilde vurgularken bu erozyona yol açan otoriterleşmenin gerekçelerini ve mantıklarını tespit konusunda yetersiz kalmaktadır.

Levitsky ve Way tarafından geliştirilen kavramsal çerçeve “rekabetçi otoriter” rejimlerin nasıl ortaya çıkabileceğine dair bazı olası senaryoları tanımlar. Onlara göre “rekabetçi otoriter” rejimler bir otoriter sistemin dönüşerek devamı, otoriter bir sistemin çöküşü sonrası ya da demokratik bir sistemin çöküşü/dönüşümü sonrası ortaya çıkabilir (Levitsky & Way, 2010). Belirli ülke örneklerinden türetilen bu geçiş senaryoları, özel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasal rejimlerin niteliklerini model almakta ve konu edilen ülkelerin yaşadığı tarihsel süreçleri kavramsallaştırmaktadır. Otoriterleşmenin olası izleklerine dair bu senaryolar türetildikleri bağlamları model almış olmaları nedeniyle Türkiye örneğinde gelişen otoriterleşme sürecinin gerekçelerini tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Türkiye’ye dair model temelli yaklaşımlarda AKP’nin çoğu zaman bir tarihsel an veya olay ile başlatılan otoriterleşmesi sürecinin gerekçeleri tatmin edici bir şekilde tartışılmamakta, bu otoriterleşme sürecinin kendisinden önce gelen tarihsel dönem içerisindeki nüveleri ele alınmamakta ve belirli grup ve söylemlerin siyasal alandan dışlanmasına neden olan siyasal mantıklar irdelenmemektedir. “Rekabetçi Otoriterlik” yaklaşımına sahip çalışmaların tarif ettikleri otoriterleşme sürecinin gerekçeleri ve nasıl işlediğini açıklamak konusunda yeterli bir tartışma yürütmemeleri, kullandıkları kavramsal çerçevenin hem başka tarihsel örnekler üzerinden üretilmiş olması hem de demokratik siyasetin yasal-kurumsal veçhelerine odaklanırken kurucu siyasal mantıkların kavranmasına dair yeterli analitik ilgiyi göstermiyor olmaları ile ilgilidir (Arslantaş & Kaiser, 2023, s. 504). AKP iktidarının otoriterleşmesinin gerekçeleri ve mantıklarının açıklanması, AKP’nin siyasal mantığının kavranmasını gerektirmektedir. AKP’nin içine doğduğu siyasal alanın kurucu dışlayıcılığı, AKP’nin kendi siyasal kimliğini üzerine inşa ettiği karşıtlıklar ve

bu kurucu pratiklerin siyasal alanı şekillendiren içerme ve dışlama yöntemlerinin uygun kavramsal araçlar ile tartışılması otoriterleşmenin gerekçe ve mantıklarının kavranması bakımından elzemdir.

İkinci olarak, “model temelli yaklaşımlar” demokratik değerlendirmelerinin yasal ve kurumsal süreçlere odaklanarak yapmaktadır. İktidar partilerinin yasal süreçleri muhalefetin siyasal rekabetini engelleyecek şekilde kullanması, kamu kaynaklarının iktidar partisinin çıkarına olacak şekilde yönlendirilmesi ve sivil özgürlükler alanının baskı altına alınması gibi pratikleri kapsamlı bir biçimde ele almaktadırlar. Otoriterleşmenin yarattığı yasal ve kurumsal dönüşümün teşhis edilmesi demokratik siyaset tartışması için mutlak olarak önem taşımaktadır. Özellikle seçimler odağında ortaya çıkan adil olmayan rekabet koşullarının tespiti, kamu kaynaklarının iktidar partisinin lehine kullanılmasını yarattığı asimetrik rekabet koşulları, yasal ve bürokratik mekanizmalar aracılığıyla muhalefet partilerinin seçim çalışmalarının engellenmesi ya da zorlaştırılması ve fiziksel saldırılara kadar uzanacak bir şekilde muhalefetin seçim çalışmalarına engel olunması gibi müdahalelerin demokratik siyaset açısından yarattığı sorunların göz önüne serilmesi Türkiye’deki mevcut rejimin karakterini anlamak bakımından kritik önemdedir.

Bununla beraber Türkiye’deki siyasal partiler tarafından temsil edilen talep ve söylemlerin ötesinde bir demokratik talep ve itirazlar çoğulluğu bulunduğu dair bir demokratik farkındalığın gerekli olduğu açıktır. Seçimlerin siyasetin odağına alındığı, siyasal mücadeleler ve demokratik işleyişin seçimler etrafında analiz edildiği bir tartışma yürüten model temelli yaklaşımlar bu demokratik talep ve itirazlar çoğulluğuna yeterli ilgiyi göstermemektedir. Seçimlerin üzerine inşa edildiği siyasal kimlikler ve seçim rekabetini de şekillendiren söylemsel mücadeleyi sınırlayan siyasal alanın kurucu mantıkları belirli talep ve itirazların bu alan içerisinde temsil edilmesine engel olmaktadır. Yerel seçimler gibi muhalefetin seçimleri kazandığı durumlarda bile belirli hak talepleri ve itirazların siyasal alanda yer bulamadığı örnekler mevcuttur. LGBTİ bireylerin hak mücadelelerinden işçilerin hak taleplerine kadar pek çok demokratik talep ve itiraz seçimlerin ve seçimlerin içinde yer aldığı yasal ve kurumsal çerçevenin ötesinde bir demokratik duyarlılığın gerekliliğini göstermektedir. Bu nedenle model temelli yaklaşımların yasal ve kurumsal süreçlere odaklanan bakış açısının daha kapsamlı bir demokratik duyarlılık ile desteklenmesi gerekmektedir.

Son olarak, model temelli yaklaşımlar demokratik siyasetin neye benzemesi gerektiğine dair liberal-demokratik bir varsayım ile hareket eder ve bu varsayım onlar için demokratik siyasetin ufkunu belirler. Liberal-demokratik kurum, kurallar ve işleyişleri esas alan model temelli yaklaşımlar demokratik değerlendirmelerini bu modelin unsurlarının varlığı ya da yokluğu ile yapar.

Demokratik siyasetin neye benzemesi gerektiği, hangi kurum ve kuralların demokratik siyaset için arzu edilir olduğu, siyasal kimliklerin, söylemlerin ve temsil ilişkilerinin alacağı biçimler bu liberal-demokratik model temel alınarak belirlenir. Demokratik siyasetin işlemesi için ihtiyaç duyulan kurum ve kurallara dair bir modele sahip olmanın elzem olduğu düşünülebilir. Fakat bu modelin demokratik tahayyülümüz için katı bir sınır teşkil etmesinin, olası yaratıcı, kapsayıcı ve katılımcı demokratik pratiklerin imkanlarına, siyasal öznellik biçimlerinin ve kimliklerin çoğulluğuna ve mevcut olana dair türlü itiraz biçimlerinin taleplerine dair bakış açımızı daraltan bir etkisinin olması ihtimal dahilindedir. Siyasal alanın ve bu alan içindeki temsil ilişkilerinin açıklığına yani temsil edilemeyenlere dair bir farkındalık ve bu farkındalığa eşlik edecek kimliklere ve taleplere dair çoğulcu bir bakış açısıyla birlikte farklı itiraz biçimlerinin mevcudiyetine dair bir duyarlılık; model temelli yaklaşımların sınırlandırılmış yaklaşımlarının ötesine geçmek ve kapsayıcı bir demokratik yaklaşımı tahayyül etmek için zaruridir. Çalışmanın ikinci kısmında bu kapsayıcı yaklaşım için gerekli olduğu düşünülen kavramsal araçlar tartışılacaktır.

## 2. Kurucu Temellerin Ötesinde Bir Demokratik Düşünce ve Siyasal Mantıkları

Bu çalışmada, model temelli yaklaşımların sınırlılıklarının ötesine geçen daha kapsayıcı bir demokratik duyarlılık için toplumsal ve siyasal alanların altında yatan olumsallığı ve belirlenemezliği vurgulayan “kurucu temellerin ötesinde siyaset” (“*post-foundational politics*”) fikrine dayanan bir kavramsal çerçevenin imkanları tartışılmakta.<sup>3</sup> Bu bölümde önerilen kavramsal araçların dayandığı kurucu temellerin ötesinde bir siyaset düşüncesi, “nesnelliği yalnızca bir mevcudiyet” olarak anlar (Laclau, 1990, s. 34). Ancak bu, herhangi bir zeminin yokluğu ya da tam bir kaosun hakimiyeti anlamına gelmez. Siyasetin “radikal bir şekilde olumsal ve yapısal olarak eksik” alanında göreceli yapılanma mümkündür.<sup>4</sup> O halde kurucu temellerin ötesinde bir siyasi düşünce, altında yatan ve onu şekillendiren nihai bir zemini olmayan bir siyasi alanda olumsal,

3 Oliver Marchart “kurucu temellerin ötesinde siyaseti” bütünlük, evrensellik, öz ya da zemin gibi metafizik temel figürlerinin sürekli sorgulanması olarak tanımlar. Bu anlamda kurucu temellerin ötesinde siyaset, siyaset için kurucu temellerin tümünden reddinden farklıdır; temelin tümünden reddi herhangi bir kurucu zemin fikrini reddederken, Marchart'ın deyişiyle kurucu temellerin ötesinde siyaset zemin fikrini silmez ama onun ontolojik statüsünü zayıflatır (Marchart, 2007, s. 2).

4 Göreceli bir yapılanma mümkündür çünkü “nihai bir temelin yokluğunda her ne kadar nihai bir temel sunamasa da buna kalkışan pek çok girişim mevcuttur” (Marchart, 2007, s. 7).

görelî ve eksik yapılanmaların teorisidir. Bu bakış açısından siyasetin analizi bazı fikir ve uygulamaların istikrar ve kalıcılık kazanma yollarının ve aynı zamanda bu kurumsallaşmış fikir ve uygulamalara itiraz edilme yollarının incelenmesidir denilebilir. Bu yaklaşımın demokratik siyaset için önemi ise kapsayıcı ve nihai bir demokratik değerlendirme için yasal, kurumsal ve prosedürel demokratik niteliklerin ötesine geçen, siyasetin altında yatan olumsuzluğun farkına varmasıdır. Hem siyasal kimliklerin hem de siyasal taleplerin oluşumunda olumsal, görelî ve eksik yapılanmaların farkında olmak, temsil edilemeyen, dile getirilemeyen ya da görünür olmayan kimlik ve taleplere karşı daha hassas olmayı mümkün kılar.

Çalışmanın bu bölümünde, siyasal alanın ve demokratik siyasetin kurucu temellerin ötesinde bir siyasî düşünce çerçevesinde tartışılması ve demokratik siyaset analizini, bazı fikir ve pratiklerin kurumsallaşması ile bunlara itiraz edilmesi ve bunların gözden geçirilmesi veya reddedilmesi yolları arasındaki etkileşimin incelenmesi olarak ele alınması amaçlanacak. Böylelikle Türkiye'ye dair yakın dönemli demokratik değerlendirmelerin kavramsal ufkunun dışında kalan unsurlara dair demokratik bir duyarlılığın kavramsal araçları serimlenecek. Ayrıca, belirli bir ideolojinin kurumsallaşmasında hegemonik ilişkilerin nasıl inşa edildiğinden de bahsedilecek.<sup>5</sup> Hegemonya kavramının görelî olarak istikrar kazanmış söylem ve pratiklerin tespiti ve altlarında yatan olumsuzluğun işaret edilmesi için taşıdığı kritik önem vurgulanacak. Bu bölüm, toplumsal nesnelliğin altında yatan kalıcı istikrarsızlığı vurgulamak amacıyla heterojenlik kavramının tartışılmasıyla sona erecek.

## 2.1. Toplumsal ve Siyasal: Kurumsallaşma ve İtirazın Etkileşimi

Kurucu temellerin ötesinde olarak adlandırılan siyasî düşünce çizgisi bütünlük, öz veya temel gibi kavramların statüsünü sorgulaması bakımından önemlidir. Farklı çıkış noktaları ve kökenleri olan bu düşünce çizgisi, toplumsal nesnellik için kurucu ve her şeyi kapsayan bir temelin reddinde belirginleşir.<sup>6</sup>

5 Bu çalışmada ideoloji, toplumsal dünyamızın altında yatan radikal olumsuzluğu örten bir mekanizma olarak anlaşılmaktadır. Bize bir kimlik ve öznelîlik biçimi sağlar ve bir zeminin yokluğunu gizler. Michael Freeden'in ifadesiyle, "ideolojiler, seçeneklerin kaçınılmaz çeşitliliğini, siyasî kararın kaçınılmaz özelliği olan ve siyasî bir kimlik oluşturma temeli olan monolitik kesinliğe dönüştürerek, çekişme ve belirleyicilik arasında köprü mekanizmaları olarak hizmet eder". (Freeden, 1996, s. 76-77).

6 Zorunluluğun reddi ve olumsuzluğun siyasî düşünceye dahil edilmesi olarak adlandırılabilir düşüncenin farklı felsefî kaynakları vardır. Bu minvalde Martin Heidegger Jacques Derrida'yı kurucu temellerin ötesinde siyaset açısından tartışan bir çalışma için Oliver Marchart'ın kitabına (2007, s. 11-34) başvurulabilir.

Kurucu temellerin ötesinde bir siyasi düşünce sosyal ve siyasi sistemlere şekil veren nihai bir temel fikrini reddeder. Ancak, Oliver Marchart'ın haklı olarak vurguladığı gibi, nihai bir temelin reddi, herhangi bir temelin reddi anlamına gelmez (2007, s. 2). Bu daha ziyade, sosyal nesnelliğin temellerinin olumsal ve kısmi olarak anlaşılmasıdır. Kurucu temellerin ötesinde bir siyasi düşünce nesnelliğin nihai temelini reddederken, mevcut temellerin kısmi, eksik ve olumsal karakterine odaklanmaya çağırır. Nihai bir zeminin olmaması, kısmi zeminlerin çoğulculuğunu mümkün kılar: “Sonuç olarak, toplum her zaman nihai bir zemin arayışında olacak, elde edilebilecek en fazla şey ise siyaset yoluyla geçici ve olumsal bir zemin - kısmi zeminlerin çoğulluğu - olacaktır” (Marchart, 2007, s. 8).<sup>7</sup>

Nihai bir zeminin yokluğunda, siyasi süreçler geçici de olsa bir temel oluşturma girişimlerinden ve bu girişimlerin kaçınılmaz başarısızlığından ibaret olarak görülebilir. Dolayısıyla, kurucu temellerin ötesinde düşüncenin siyasi düşünce açısından önemi, siyasi sürecin nihai bir belirlenime sahip olmayan *açık uçlu* bir süreç olduğunun kabul edilmesidir. Kurucu temellerin ötesinde bir pozisyonundan siyasi düşünce, tüm sosyal ve siyasi sistemlerin “radikal olumsallığını ve yapısal eksikliğini” vurgular.<sup>8</sup> Sosyal nesnelliğin altında yatan farklı temellerin varlığının tarihsel olasılık koşullarına odaklanır ve aynı zamanda bunların taraflılığına ve sınırlarına dikkat çeker. Bu bakış açısıyla, toplumsal nesnelliğin altında yatan çoğulculuğu anlamaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım mümkün hale gelmektedir. Kurucu temellerin ötesinde siyasal süreç anlayışı, toplumsal nesnellik zeminindeki çoğul, olumsal ve eksik temellerin farkında olmanın gerekliliğini ortaya koyar.

Bu vurgu demokratik siyasetin kapsamlı bir şekilde ele alınması bakımından da önem taşımaktadır. Söylem ve pratiklerin göreceli olarak istikrar kazandığı, “nesnel” addedildiği ve anlaşıldığı durumlarla, toplumsal ve siyasal nesnelliğin altında yatan olumsallığın ve çoğulculuğun kavramsal olarak ayrıştırılması bizi mevcut ve görünür kimlik ve taleplerin dışında kalanlara; var olan yasal, kurumsal ve prosedürel çerçevelerin ötesinde düşünülebilecek demokratik etkileşim biçimlerine duyarlı kılar. Ayrıca demokratik siyasetin model alınan kurum, kural ve işleyiş yapılarından başka şekillerde tahayyül ve tezahür edebileceğine dair bir açıklık sağlar.

Kurucu temellerin ötesinde bir bakış açısıyla siyasi sürecin başlangıcı ve varış noktası olmayan açık uçlu bir süreç olarak anlaşılması demokratik siyasetin

7 Metin içerisinde kullanılan İngilizce kaynaklardan yapılan çeviriler yazar tarafından yapılmıştır.

8 “Özel istikrarsızlığın Lacancı bakış açısından bir ontolojik kategori olarak tartışıldığı bir çalışma için bkz: Howarth & Glynnos (2007, s. 11).

olumsal ve çoğulcu bir şekilde kavranmasını mümkün kılar. Bir önceki bölümde tartışılan çalışmaların aksine, bu bakış açısı sosyal nesnelliği inşa etme girişimlerinin çoğulluğunu görünür kılma ihtiyacını desteklemektedir. Ernesto Laclau'nun ve aşağıda bahsedilen diğer düşünürlerin siyasal süreçteki farklı boyutlara atıfta bulunan kavramsallaştırmalarından yararlanılarak siyasal sürecin altında yatan çoğulculuğa özen gösteren bir kuramsal çerçeve tahayyül edilebilir (Laclau, 2005, s. 117; Howarth & Glynos, 2007, s. 137-145).

Ernesto Laclau toplumsal alanı “nesnelliğin tortulaşmış biçimleri” olarak tanımlar (Laclau, 1990: 35). Buna karşılık siyasal olan, “alternatiflerin karar verilemez doğasının ve bunların güç ilişkileri yoluyla çözümlenmesinin tamamen görünür hale geldiği antagonizma anının” adıdır. (Laclau, 1990, s. 39). Laclau siyasal sürecin farklı anları arasında ayırım yapmakta yalnız değildir. Marchart'ın da belirttiği gibi, siyasi sürecin farklı anları arasında bir ayırımın ortaya konması kurucu temellerin ötesinden bir bakış açısıyla bakan düşünürler arasında yaygın bir uygulamadır.<sup>9</sup> Claude Lefort'un siyasi olanın toplumsal alandan farklı olarak ortaya çıkması gerektiği anlayışı bu farklılaşmanın siyasi sürecin farklı boyutlarını karakterize etme şeklini özetlemektedir;

Siyasal olan... siyasal faaliyet dediğimiz şeyde değil, toplumun kuruluş biçiminin ortaya çıktığı ve gizlendiği çifte harekette açığa çıkar. Bu, toplumun ayrımları aracılığıyla düzenlendiği ve birleştirildiği sürecin görünür hale gelmesi anlamında ortaya çıkar. Siyasetin odağı (partilerin rekabet ettiği ve genel bir iktidar kurumunun şekillendiği ve yeniden üretildiği odak) tikel olarak tanımlanırken, genel yapıyı oluşturan ilke gizlenir (Lefort, 1988, s. 18).

Marchart'a göre bu farklılaşmanın ardındaki neden, nihai bir zeminin yokluğunu yansıtan kavramsal bir araç kutusu geliştirme gerekliliği ve birinin toplumun yok zeminine işaret ettiği, diğerinin ise dikkatimizi olumsal, kısmi ve görece yapılandırılmış zemin(ler)e yönelttiği iki kavrama sahip olma zorunluluğudur (2007, s. 5). Laclau'nun terminolojisinde “toplumsal”, “içinde bazı nesnelerin temsil edilebilirken diğerlerinin dışlandığı bir ufuk çizen kurallar sistemine” işaret eder (Laclau, 2005, s. 117). Bu fikirler ve pratikler, toplumun tortulaşmış düşünme biçimleri ve pratikleridir (Laclau, 1990, s. 36). Ancak “politik” olan, bu tortulaşmış fikir ve pratiklerin olumsallıkları, taraflılıkları ve

9 Siyasal sürecin farklı düzlemleri arasında yani siyasal olan ile siyaset arasında bir ayırım yapıldığı kuramcılar olarak Oliver Marchart; Chantal Mouffe, Jean Luc Nancy, Claude Lefort ve Alain Badiou'nun adlarını sayar (2007, s. 4). Ona katılmak ile birlikte Jacques Ranciere'in de ‘polis’ ve ‘politika’ kavramları arasında yaptığı ayırımın benzer bir kaygı taşıdığını ve onun da bu listeye eklenebileceğini düşünüyorum. Bkz. Ranciere (2010, s. 35).

tamamlanmamışlıkları nedeniyle sınırlarıyla karşılaştıkları andır. Politik olan, sınırların ve antagonistik ötekilerin yaratılması yoluyla toplumsal olanın kurulmasıyla ilgilidir (Laclau, 2005, s. 117). Böylesi bir nesnellik ancak antagonistik “öteki” aracılığıyla var olur ve politik olan, politik sınırların çizildiği ve antagonistik “öteki” nin inşa edildiği kurucu andır. Laclau ve Mouffe’a göre, politik olanla görünür hale gelen antagonizma, “tüm nesnelliğin sınırını” gösterir. (Laclau & Mouffe, 2001, s. 125) Dolayısıyla antagonizma, içerisi ile dışarıları arasındaki sınırı görünür kılarak, toplumsal nesnelliğin taraflılığına işaret eder. Onların ifadesiyle, “antagonizma, nesnel bir ilişki olmaktan uzak, her nesnelliğin sınırlarının gösterildiği bir ilişkidir”. (Laclau & Mouffe, 2001, s. 125)

Sosyal ve politik olan arasındaki bu ayrım siyasi sürecin iki yönü olduğuna dair kurucu temellerin ötesindeki önermelerin altını çizer: birincisi herhangi bir nihai temelin yokluğu, ikincisi ise kısmi ve eksik yapılanmaların olasılığı. Dolayısıyla, demokratik siyasetin konusu siyaset alanının çoğulluğu içinde ortaya çıkar ve sınırlar antagonizma kavramı aracılığıyla bir inceleme noktası haline gelir. Başka bir deyişle, Türkiye’deki demokratik siyaseti incelemek, bir önceki bölümde eleştirel olarak değerlendirilen anlatılardan farklı olarak, önceden verili kimliklerin veya önceden belirlenmiş nesnelliklerin incelenmesinden ziyade, siyasal alanın sınırlarının ve hâkim siyasi projenin içeri aldıklarının ve dışarıda bıraktıklarının incelenmesi haline gelir. Türkiye örneğinde, antagonizmaya, olumsuzluğa ve çoğulculuğa yönelik dikkat, model temelli anlatılarda görünür olmayan unsurları açıklamaya olanak tanır. İktidar ya da muhalefetin söylemlerinde yer bulamayıp siyasal alandan ve temsil ilişkilerinden dışlananlar, seçim gibi yasal ve kurumsal süreçler içerisinde söylem ve itirazlarına yer verilmeyenler bu kavramsal çerçeve sayesinde demokratik duyarlılığın kapsamına girerler ve demokratik siyasete dair analizler bu anlamda kapsam genişletir.

Özetle, kurucu temellerin ötesinde düşünce, toplumsal nesnellüğimizin altında yatan bir ilke ya da zemin olmadığı önermesinden yola çıkar. Bir bütünlük ya da öz fikrini reddeder. Bunu yaparak, mevcut zemin(ler)in olumsal, kısmi, eksik ve görece yapısal özelliklerine işaret eder. Bu toplumsal nesnellik anlayışı, bir yandan bütünlük fikrine karşı nesnelliklerin çoğulluğunu, diğer yandan da zorunluluk fikrine karşı bunların olumsuzluğunu vurgular. Böylece, siyasi sürecin incelenmesi, kısmi ve eksik nesnelliklerin, bunların sınırlarının ve bunlara karşı meydan okumaların incelenmesi haline gelir. Bunun Türkiye’de demokratik siyasetin incelenmesi açısından anlamı, sınırlara, siyasi projelerin kapsadıklarına ve dışarıda bıraktıklarına ve alternatif nesnelliklerin çoğulluğuna odaklanmanın gerekli olduğudur. Bu açıdan bakıldığında, model temelli yaklaşımlarda olduğu gibi ne siyasal kurumlar ve süreçlerin işleyişine dair yaşanan dönüşümlerin tanımlanması ne de mevcut siyasal aktörler arasındaki ilişkilerde yaşanan

dönüşümlerin tespiti kapsamlı bir demokratik değerlendirme yapılması için yeterlidir.

## 2.2. Hegemonya ve Heterojenlik

Demokratik siyaseti mevcut kurum ve kurallar ile siyasal alan içinde temsil edilen kimlik ve taleplerin ötesinde bir çoğulluk ile beraber düşünmek için bir üst bölümdeki vurguya ek olarak hegemonya ve heterojenlik kavramları da önem taşımaktadır. Laclau'ya göre eşdeğerlik mantığı, antagonistik bir ilişki oluşturarak, zorunlu olarak ilişkili olmayan unsurları bir karşıtlık düzleminde bir araya getirir. Bu unsurların kimlikleri arasındaki farklar, antagonistik “öteki”ye karşı ortak reddedişte ortadan kaldırılmaya çalışılır. Laclau, bir unsurun, kendi özellikleri içinde, bu birliği antagonistik ilişki içinde “öteki”ye karşı adlandırma rolünü üstlendiğini savunur. Bu şekilde, belirli bir unsur tümelliği ifade eder. Bu tümelliği ifade etme ilişkisi Laclau'nun kuramında “hegemonya” olarak adlandırılır. (Laclau & Mouffe, 2001, s. 136-7) Laclau, Polonya'daki *Solidarnosc* (Dayanışma) hareketini örnek olarak verir. Bu hareket, başlangıçta Gdansk'taki işçiler için belirli haklar talep eden bir hareket olarak başlamıştır. (Laclau, 2005, s. 81) Ancak, Laclau'ya göre, bu hareket işçilerin haklarıyla ilgili belirli bir hareket olarak kalmamış, baskıcı rejime karşı çok daha geniş bir halk muhalefeti ifade etmeye başlamıştır. Baskıcı rejim ile çeşitli halk talepleri arasındaki antagonistik ilişki, toplumu iki kampa bölmüştür. Halk kampında bir dizi talep bulunmasına rağmen, *Solidarnosc* hareketi, halk kampının birliğini temsil eden belirli talep haline gelmiştir. Dolayısıyla hegemonya, belirli bir talebin, halk kampının toplamını ifade ettiği eşdeğer talepler zinciri ile olan ilişkisinin adıdır.

Marksist düşünür Antonio Gramsci'den dönüştürülerek alınmış bir post-Marksist kavram olarak hegemonya, “biz” ve “onlar” ayrımında “biz”e adını verme pratiğinin isimlendirmesi olur. Politik kimliklerin antagonistik “öteki”leri ile ilişkileri içinde şekillendiği bir politik alanda, eşdeğerlik zincirindeki unsurların birliği, hegemonik ilişki tarafından adlandırılır. Bir unsur, birliği temsil etme rolünü üstlenir. Politik kimliklerin radikal olarak olumsal, eksik ve kısmi özellikleri, nihai bir temelin olmaması nedeniyle, hegemonik ilişki ile geçici olarak sabitlenir.<sup>10</sup> Belirli bir politik unsur, hegemonik ilişki aracılığıyla

10 Michel Foucault'nun siyasi iktidar tartışması, hegemonik ilişki ve bunun toplumsal nesnellik olarak belirli bir dünya görüşünü yapılandırmasıyla ilgilidir. Foucault, “bizimki gibi bir toplumda işlediği şekliyle iktidar ilişkilerinin, esasen, tarihsel olarak belirlenebilen verili bir tarihsel anda savaş içinde ve savaş yoluyla kurulan belirli bir güç ilişkisine bağlı olduğunu” savunur. Siyasi iktidarın savaşa son verdiği ve sivil

politik alandaki kimliklerin oluşumunda kurucu bir rol oynar ve böylece geçici bir kapanışı mümkün kılar.

Sonuç olarak elimizde, geri döndürülemez bir bütünlüğün yeri olan başarısız bir bütünlük bulunmaktadır. Bu bütünlük hem imkânsız hem de gereklidir. İmkânsızdır, çünkü eşdeğerlik ve farklılık arasındaki gerilim nihai olarak aşılamaz; gereklidir, çünkü ne kadar geçici olursa olsun, bir tür kapanış olmadan ne anlamlandırma ne de kimlik mümkün olabilir (Laclau, 2005, s. 70).

Hegemonik ilişki, çoğul taleplerin bütününe geçici bir istikrar sağlasa da bu çoğulculuğun doğasını anlamak gereklidir çünkü bütünlük ve çoğulluk arasındaki ilişki, hegemonik ilişkinin önemli bir parçasıdır. Bu ilişki, talebin en küçük analiz birimi olarak düşünüldüğünde daha net hale gelir. Laclau'ya göre, bir toplumsal talep ortaya çıktığında, bu talep otoritelere yönelir. Eğer talep karşılanırsa, izole bir talep olarak kalır. Bu durumda, talebin tatmin edilmesi, sistem tarafından *fark* temelinde özüksendiği için meselenin sonu olur. Ancak talep karşılanmazsa otoritelere karşı bir siyasi sınır inşa edilerek diğer taleplerle *eşdeğer* bir ilişkiye girebilir. Böylece *halkı iktidardan ayıran* antagonistik bir sınır ortaya çıkar (Laclau, 2005: 74). Bu durumda eşdeğer ilişkiye giren unsurlardan biri hegemonik bir ilişki inşa ederek taleplerin birliğine adını verebilir. Hegemonik ilişki halkın siyasi iktidara karşı birliğine adını verir. Hegemonik ilişki pratiği yoluyla farklı siyasi taleplerin otoritelere karşı birleştiği bir siyasi kategori olarak halkın ortaya çıkışı mümkün hale gelir (Laclau, 2005, s. 162).

Bu bağlamda Laclau, heterojenliği, aktörleri karşıtlık içinde konumlandıran ve *temsiliyet alanını* oluşturan antagonistik ilişkide hiçbir temsiliyet bulamayan türden bir dışarıyı olarak tanımlar:

Dolayısıyla, bir eşdeğerlik zinciri sadece antagonistik bir güç veya iktidara karşı değil, aynı zamanda genel bir temsiliyet alanına erişimi olmayan bir şeye de karşıdır. Ancak 'karşı' olmak her durumda farklı anlam taşır: Antagonistik bir kamp, negatif referans olmadan var olamayacak olan popüler kimliğin olumsuz yansıması olarak tamamen temsil edilir; fakat

---

toplumda barışın hüküm sürmesini sağladığı ya da sağlamaya çalıştığı doğru olsa da, bunu kesinlikle iktidarın etkilerini askıya almak ya da savaşın son muharebesinin ortaya çıkardığı dengesizliği nötralize etmek için yapmaz. Bu hipoteze göre, siyasi iktidarın rolü, bu güç ilişkisini kurumlara, ekonomik eşitsizliklere, dile ve hatta bireylerin bedenlerine yeniden yerleştirmek için sürekli olarak bir tür sessiz savaş kullanmaktır. (Foucault, 2004, s. 15-6.)

temsiliyet alanına erişimi olmadığı için içeriye karşı olan bir dışarı söz konusu olduğunda, 'karşı' olmak sadece 'dışarıda bırakmak' anlamına gelir ve bu anlamda içerdekinin kimliğini hiçbir şekilde şekillendirmez (Laclau, 2005, s. 162).

Bu nedenle heterojenlik, antagonistik sınırların inşası yoluyla var olan toplumsal nesnellikte hiçbir temsiliyet bulamayan belirli bir fazlalığa işaret eder.<sup>11</sup> Nerede olursa olsun antagonistik sınırın dışında bırakılan bir dışarı her zaman vardır. Antagonistik sınır toplumun periferisine itilmek de istense, toplumu iki kampa bölen içsel bir sınır olarak çizilmek de istense, temsiliyet olanağı bulamayan talepler vardır. Bazı talepler eşdeğerlik zincirine giremezken, kimliklerini oluşturan farklılıklar belirli bir unsurun bütüne adını verdiği hegemonik ilişkiye dâhil edilemez.

Heterojenlik kavramı, bir yandan, temsiliyet bulamayan taleplerin radikal olarak olumsal bir siyasi alanda farklı bir eşdeğerlik ilişkisine girme olasılığı nedeniyle siyasi süreçteki yıkıcı anı kapsar.<sup>12</sup> Öte yandan, bu durum, açıklık, çoğulculuk, çatışma ve anlaşmazlıklara dikkat etmeyi gerektiren demokrasi tartışması için bir alan açar.

Siyasal alanın hegemonik şekillenışı ve bu hegemonik istikrarın dışında kalan fazlanın hatırlatıcısı olarak heterojenlik kavramı demokratik siyaseti geçici nesnellik iddialarına ve bu iddialara dayanan kimlik, kurum ve kuralları arasındaki ilişkiye yaslanarak değil de dışarıda kalanın, “fazla”nın temsiline dair imkanların soruşturulmasına doğru açmayı mümkün kılar. Bu kavramlar doğrultusunda bakıldığında Türkiye bağlamında etnik ve dinsel azınlıkların tanınma ve hak talepleri, göçmenlerin hak talepleri, farklı cinsel yönelimlere sahip yurttaşların hak ve özgürlük talepleri ve benzeri pek çok demokratik talep ve itiraz siyasal alanın hegemonik belirlenimi sonucu temsil çerçevesinin dışında

11 Jacques Ranciere'in “demokratik aşırılık” tartışması, Ernesto Laclau'nun terminolojisindeki heterojenlik kullanımına benzer. Ranciere, demokratik aşırılığın, “üstünlüğün yokluğundan başka hiçbir unvana dayanmayan” bir üstünlük skandalı olduğunu savunur. Nihai bir standardın eksikliği, toplum için düzenleyici bir ilkenin eksikliği, siyaseti “herhangi bir temelin yokluğunda yönetme gücünün kurulması” pratiği haline getirmektedir. Bu anlamda demokratik aşırılık, nihai bir temellendirmeye izin vermeyen siyasal alanın kurucu bir karakteridir (Ranciere, 2006, s. 47-9).

12 Radikal olumsuzluğun politik öznenin karşısına normal zamanlardan daha ağır bir şekilde çıktığı yıkıcı an, yersizyurtsuzlaştırıcı an olarak adlandırılacaktır. Yersizyurtsuzlaştırıcı an, toplumsal nesnelliğin tortulaşmış biçimlerinin bozulduğu olay ya da koşullara işaret eder. Yersizyurtsuzlaştırıcı an olumsuz nesnelliğin altında yatan olumsuzluğun görünür hale geldiği ve yeni bir nesnelliğin inşasının mümkün olduğunun ortaya çıktığı durumdur. (Howarth & Glynos, 2007, s. 110).

kalmaktadır. Demokratik siyaset tartışmalarının odağında olması gereken kimlik ve talepler, “model temelli yaklaşımlar”ın odaklandığı yasal ve kurumsal süreçler nedeniyle demokratik siyaset tartışmasının odağında yer almamakta ve bu talep ve kimliklerden “otoriterleşmenin” muhatapları olarak kısaca bahsedilmektedir.

### 2.3. Siyasal Momentin Mantıkları: Eşdeğerlik Mantığı ve Fark Mantığı

Siyasal momenti toplumsal olandan farklı kılan şeyin ne olduğunu anlamak için siyasal momentte ne tür mekanizmaların işlediğini belirlemek önemlidir. Bu amaçla, siyasal momentin farklı boyutlarını incelemek için *eşdeğerlik mantığı* ve *fark mantığı* kavramlarına başvurulabilir. (Laclau & Mouffe, 2001, s. 129-130) Siyasal moment, kurucu ve yıkıcı yönlerden oluşur. Kurucu yön, toplumsal nesnellliğimize kazanmaya çalışılan toplumsalın, içeriğinin ve dışarının, kurucu karşıtılarına atıfta bulunur. Yıkıcı yön, mevcut olanların sınırlarına, alternatiflere ve bunların mevcut şeylere meydan okumalarına, rutinleşmiş olanlara karşı çıkan yeni fikirlere ve yeni pratiklere işaret ederek yeni nesnelliklerin çoğulluğuna gönderme yapar. Eşdeğerlik ve farklılık mantıkları, siyasal olanın farklı boyutlarını belirleyerek siyasi anın kurucu ve yıkıcı yönlerinde işleyen mekanizmayı görmemizi sağlar.

Eşdeğerlik mantığı ve fark mantığı, siyasi sınırların çizildiği farklı yolları deşifre ederek kavramsal kelime dağarcığımızı zenginleştirir. Neyin içsel neyin dışsal olduğuna karar vermek için toplumun içindeki ya da çevresindeki sınırların nasıl çizildiğini belirtirler.

Laclau ve Mouffe'un Foucault'nun söylem arkeolojisine yönelik eleştirilerinde ısrarla vurguladıkları gibi, bu somut toplumsal pratiklerin ve rejimlerin sistem olarak var olabilmesi ve işleyebilmesi için, sınırları inşa edebilecek ve böylece oluşumu oluşturabilecek bütünlük etkileri üreten mantıkların olması gerekir. Siyasal mantıklar, bu sınırların nasıl oluşturulduğunu, dönüştürüldüğünü ve özümsemediğini göstermek için kavramsal bir kelime dağarcığı sağlar ve bunu, eşdeğerlik mantığının fark mantığı üzerinde baskın hale gelme biçimine ve bunun tersine odaklanarak yapar. Kısacası, eşdeğerlik mantığı anlamlandırma alanının basitleştirilmesini içeriyorsa, fark mantığı da genişletilmesini ve karmaşılaştırılmasını içerir (Howarth & Glynn, 2007, s. 144).

Dolayısıyla, eşdeğerlik mantığı, nihai bir zeminin bulunmadığı bir siyasi alan içindeki unsurların toplumsal nesnellliği ve sınırlarını oluşturmak için antagonistik bir “öteki” karşısında eşdeğerlik ilişkisine girdiği süreçte atıfta

bulunur.<sup>13</sup> Bunu yaparak, “siyasi alanın” iki kampa bölünmesine ve karmaşıklığın ikili bir karşıtlığa indirgenmesine atıfta bulunarak basitleştirici yönünü ifade eder. Eşdeğerlik ilişkisi içindeki unsurlar kimliklerini antagonistik “öteki” ile ilişkili olarak kazanırlar. Birbiriyle ilintili olmayan unsurları eşdeğerlik ilişkisi içinde bir araya getirme pratiğine eklemleme pratiği denir (Howarth & Glynos, 2007, s. 177-183). Biz/onlar eksenini, antagonistik sınırın diğer tarafının ortak olumsuzlanmasıyla inşa edilir. (Howarth & Glynos, 2007, s. 144) Ancak belirtmek gerekir ki eşdeğerlik zinciri içindeki unsurların paylaştığı olumlu hiçbir şey yoktur; onları bir araya getiren ortak düşmana yönelik olumsuzluktur.

Fark mantığı ise antagonistik ilişkinin iptal edilmesi girişimini ifade eder. Unsurların eşdeğer bir ilişkiden ayrılmasını ve bu ilişkinin antagonistik sınırının toplumun çeperine itilmesini ister (Laclau & Mouffe, 2001, s. 130). Farklılık mantığı, antagonistik sınırın toplumu iki kampa bölmeyi istemez. Unsurlar arasındaki kimlik farklılıklarının altını çizer. (Howarth & Glynos, 2007, s. 144) Unsurların bir araya getirildiği eşdeğerlik mantığının birleştirme girişimine karşı her unsurun izole bir yerde, farklı, ayrı ve özerk bir şekilde konumlandırıldığı karmaşıklığı arttırır.

Burada her iki mantığın da siyasi alana hakim olmadığını belirtmek önemlidir. Birbirlerini varsaydıkları için bir arada var olurlar. (Howarth & Glynos, 2007, s. 144) Sınırları ve karşıtlıkları açıklamamızı sağlayan şey, bu iki mantık arasındaki dinamik süreçtir: “Eşdeğerlik ve fark mantıkları böylece siyasi sınırların inşa edildiği, istikrar kazandığı, güçlendiği ya da zayıfladığı dinamik süreci vurgular. Her biri diğerini peşinen varsayarken bile, bir ya da diğer boyutun nasıl daha fazla ya da daha az önem kazandığını açıklarlar” (Howarth & Glynos, 2007, s. 144).

O halde, bu siyasi mantıkların demokratik siyasetin incelenmesi için kullanımı nasıl olacaktır? Bu farklılaşma, toplumsal nesnelliğin altında yatan farklı mantıkları netleştirerek, farklı siyasi kimliklerin ve projelerin inşa edildiği farklı yolları görünür kılar. Antagonistik ilişkileri ve toplumun sınırlarını açığa çıkarır. Siyasi kimlikleri ve siyasi projeleri, sınırlarını ve çizdikleri sınırları vurgulayarak ilişkisel bir çerçevede anlaşılabilir hale getirir. Siyasi projelerin kapsayıcı ve dışlayıcı pratiklerinden bahsetmemizi sağlar. Bu yönlerin demokratik siyaset çalışmaları için önemli olduğu düşünülürken, siyasi

13 Çalışmamda eşdeğerlik mantığıyla ilişkili olarak kullanılacak iki önemli kavram eklemleme ve söylemdir. Laclau'ya göre eklemleme, 'eklemleme pratiğinin bir sonucu olarak kimliklerinin değiştirildiği unsurlar arasında bir ilişki kuran herhangi bir pratiktir'. Söylem ise 'eklemleme pratiğinden kaynaklanan yapılandırılmış bütünlüktür'. Başka bir deyişle söylem, unsurların bütünlükler halinde eklemlemesidir (Laclau & Mouffe, 2001, s. 105).

kimliklerin oluşum süreci, siyasi bir gramer olarak demokrasi anlayışıyla içten bağlantılıdır. Bu bağlantı aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacak.

Türkiye’de demokratik siyasetinin araştırılmasında, siyasi mantıklar çerçevesi daha önce tartışılmış olan yaklaşımların ötesine geçmemizi sağlar. Siyasi sürecin farklı mantıkları farklı siyasal aktörlerin siyasi sınırları çizme ve karşıtlıkları inşa etme biçimlerini belirler. Basit ikiliklerden ya da önceden verilmiş nesnelliklerden bahsetmek yerine içirme ve dışlama eylemlerindeki ortaklıkları ve farklılıkları görmemizi sağlar. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Türkiye’de otoriter bir rejimin inşası, bu rejime yöneltilen itirazlar ve son dönemde siyasal iktidara sahip olan AKP’nin kendi siyasal kimliğini içirme ve dışlama pratikleri aracılığıyla nasıl inşa ettiği arasındaki süreklilikler, siyasal mantık yaklaşımı kullanılarak kapsamlı bir şekilde ele alınabilir. Siyasi mantık yaklaşımı, siyasi sınırların çizilmesi ve antagonizmaların inşasının demokratik siyaset çalışmalarıyla ne şekilde ilgili olduğunu belirlemek için işlevseldir.

### **3. Demokratik Siyasetin İncelenmesi: Uyuşmazlık, Açıklık ve Çoğulculuğa Odaklanmak**

Yukarıda tartışılan kavramsal araçların dayandığı demokrasi ve demokratik siyaset anlayışı, kurucu temelin ötesinde siyasi düşünce ile seçili demokrasi teorileri arasındaki etkileşime dayanmaktadır. Toplumsal nesnelliğimizin temeline yönelik olarak ancak geçici ve istikrarsız temellerin var olabileceği iddiası demokratik düşünce alanındaki bazı gelişmelerle paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu minvalde eser veren Jacques Ranciere, Aletta Norval ve Alan Keenan gibi düşünürler, nihai bir temelin olmamasıyla ilgili kurucu temellerin ötesinde önermeleri dikkate alarak demokratik teorinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır (Keenan, 2003; Norval, 2007; Ranciere, 2010). Bu kuramsal müdahaleler ile birlikte demokratik siyasetin tartışılmasının her zaman mevcut kurum, kural ve kimliklerin ötesinde bir duyarlılığı gerektirdiği açıklık kazanmıştır. Bu bakımdan, uyuşmazlık, açıklık ve çoğulculuk kavramları etrafında dönen demokratik siyasetin bir değerlendirmesi önemlidir.

Demokrasiye ilişkin model temelli yaklaşımlara karşın bu çalışmada önerilen demokratik siyaset anlayışı tüm siyasi sistemlerin, demokratik olanlar da dahil olmak üzere, olasılığı ve kısmiliğini dikkate alarak ilerler. Bununla amaçlanan demokratik araştırmanın siyasi karakterini ve yukarıda tartışılan heterojenlik nosyonunu resme dahil etmektir. Siyasi alanın heterojen karakterine vurgu yapmak model temelli yaklaşımlarının ötesine geçer ve demokratik siyaset alanındaki çoğulculuğun araştırılmasını mümkün kılar. Bu anlamda, siyasi

mantıkların incelenmesi demokratik siyasetin incelenmesi için temsiliyet alanından dışlananların incelenmesidir. Siyasi alanda temsil edilmek için itirazda bulunanlar veya temsil bulamayanlar üzerine yoğunlaşan bir dikkat demokratik araştırmanın temel konusu haline gelir.

### 3.1. Demokrasi ve Siyasal Pratik

Howarth ve Glynos, bir pratiğin sosyal boyutunun ön plana çıkarıldığında, mevcut toplumsal ilişkilerin aktif ve yinelenmeli bir şekilde yeniden üretilmesi anlamına geldiğini belirtirler; bu durumda herhangi bir kamusal uyumsuzluk yoktur (Howarth & Glynos, 2007, s. 120). Kamusal uyumsuzluğun olmaması herhangi bir itirazın mevcut olmadığı anlamına değil toplumsal ilişkilerden duyulan hoşnutsuzluğun kamuya açık olmadığı anlamına gelir. Uyumsuzluğun kamuya açık bir şekilde ifade edilmesi sorunun siyasi boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle denilebilir ki kamusal uyumsuzluğun varlığında siyasi pratikler “mevcut sosyal yapılara meydan okuma ve onları değiştirme girişimlerini ve bu tür meydan okumaları etkisiz hale getirme girişimlerini” içerir (Howarth & Glynos, 2007, s. 122).

Howarth ve Glynos siyasi pratiğin iki özelliğini tartışır. İlk olarak, siyasi pratiğin "bir şikayeti dile getiren siyasi taleplerin, daha az ya da çok evrensel bir çekiciliğe sahip olma derecesine bağlı olarak, daha az ya da çok hegemonik olarak karakterize edilebileceğini" belirtirler (Howarth & Glynos, 2007, s. 122). Bu özellik, siyasi pratiğin bir talep olarak siyasi iktidara karşı gruplanmış tatminsiz taleplerin bütünlüğünü ifade etmeye çalıştığı ilişkiyi belirler. Yukarıda tartışıldığı üzere hegemonik ilişki mevcut siyasi iktidarın karşısında tatmin edilmemiş taleplerden oluşan popüler bir blok inşasını işaret eder. Howarth ve Glynos'un öne sürdüğü ikinci özellik ise siyasi pratiğin siyasi alanın altında yatan radikal olumsuzluğa duyarlı olup olmadığıdır. Howarth ve Glynos, siyasi pratiğin, "öznelere siyasi pratiklerinin radikal olumsuzluğuna duyarlı olma derecesine bağlı olarak, daha az ya da çok etik olarak karakterize edilebileceğini" belirtirler (2007, s. 122). Demokratik siyasetin bu etik boyutu, siyaset ve demokrasi arasındaki bağı kurar.

Dolayısıyla siyasi pratik eşdeğerlik mantığı içerisine dahil ettiği taleplerin çoğulluğuna bağlı olarak az ya da çok hegemonik olabilir ve aynı zamanda altında yatan radikal olumsuzluğa az ya da çok duyarlı olabilir. Bu yaklaşım için açıklığa kavuşturulması gereken önemli noktalardan biri de siyasi pratiğin

sürekliliğidir.<sup>14</sup> Pratiklerin siyasi boyutu ya da toplumsal boyutu belirli zamanlarda ön plana çıkabilir; ancak bu diğer boyutun ortadan kalkması anlamına gelmez. *Pratik rejimleri* farklı boyutları ön plana çıkarıyor, arka plana atıyor ya da eklemiyor olabilir (Howarth & Glynn, 2007, s. 123). Dolayısıyla siyasi ve toplumsal boyutlar birbirinden ayrı değildir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da siyasi pratiğin iki taraflı karakteridir. Uyuşmazlığın kamusal tezahürü gerçekleştiğinde, bir norm veya uygulamaya kamusal olarak itiraz edildiğinde, siyasi pratiğin iki tarafı ön plana çıkar. Siyasi pratik hem itiraz edenlerin hem de mevcut toplumsal ilişkileri sürdürmek isteyenlerin pratiğini içerir. Toplumsal nesnelliğin sınırlarına dair bir pratik olarak, bu sınırların korunması ve itiraz edilmesinden oluşur.

Bu çerçevede anlaşıldığında demokratik siyaset çözümlemesi demokratik uygulamaların tipolojilerini ya da demokratik modellerin gerekliliklerini incelemekten ibaret olamaz. Demokratik siyasete dair yaklaşım bir demokrasi modeli üzerine kurulamaz. Demokratik siyaset analizi siyasi alanın olumsal karakteriyle başa çıkmak için odak noktasını sürekli olarak siyasi pratiğe doğru yeniden yönlendirmelidir. Siyasi pratiğin incelenmesi ilk olarak hegemonik ilişkileri ve siyasi kimliklerin antagonistik karakterini vurgular ve ikinci olarak ise siyasi pratiğin radikal olumsuzluğuna dikkatini çekerek etik karakterini öne çıkarır. Bu anlamda demokratik sorgulama yalnızca bir demokratik tipolojinin ya da demokratik modelin incelenmesi değil, siyasi pratiğin hegemonik boyutuyla ilişkili olarak etik boyutunun incelenmesidir.

### 3.2. Demokratik Paradoks: Açıklık ve Kapalılığın Siyaseti

Siyasi pratikler aracılığıyla ortaya çıkan siyasi sürecin kurumsallaştırıcı ve yıkıcı unsurlarının bir arada varoluşunun karmaşıklığı demokratik siyasete kapsamlı bir yaklaşım için dikkate alınmalıdır. Şimdiye kadar tartışılan teorik ve kavramsal çerçeve bu karmaşık tabloyu kavramayı ve demokratik siyasetle ilişkili olarak siyasi sürecin farklı boyutlarından bahsetmek için gerekli kelime dağarcığını sağlamayı amaçlamıştır. Siyasi sürecin özünde bulunan açıklık ile

14 Siyasi pratiğin sürekliliği burada sosyal ve siyasi boyutların bir arada var olmasına işaret etmektedir. Sosyal ve siyasal olanı kavramsal olarak birbirinden ayırdıktan sonra, bir boyutun ön plana çıkarılması halinde diğerinin ortadan kalkacağını iddia etmek niyetinde değilim. Norval'in Ranciere'in düşüncesinde polis ve siyaset arasındaki ayrıma müdahalesi, bu kavramların katı bir şekilde ayrılmasındaki sorunları tartışmak için iyi bir örnektir. Bkz. Norval (2010). Ayrıca, Foucault'nun hükümetin "Cumhuriyet'in yaratılmasının sürekli bir eylemi" olduğuna dair tartışması da bahsettiğim sürekliliği anlamak için önemlidir (Foucault, 2007, s. 259).

toplumsal nesnelliğin inşa edildiği bir kapanma ihtiyacı arasındaki gerilimin, demokratik siyasetin incelenmesi için odak noktası olması gerektiği öne sürülebilir Demokratik paradoks kavramı, açıklık ve kapanma arasındaki bu gerilimi adlandırarak, dahil etme ve dışlama pratiklerinde somutlaşır. Bu gerilimin ve farklı siyasi kimliklerin onunla nasıl etkileşime geçtiğinin incelenmesi yoluyla, siyasi kimliklerin demokratik karakteri ortaya çıkar.

Ranciere'e göre demokratik paradoks, bir yönetim biçimi olarak demokrasinin, bir sosyal ve siyasi yaşam biçimi olarak demokrasi tarafından tehdit edildiği, dolayısıyla birincisinin ikincisini bastırması gerektiği düşüncesidir (2010, s. 47). Ranciere'e göre demokrasi: "... belirli bir kurumlar bütünü ya da belirli bir grubun gücü değildir. Her bir kurumlar kümesini ya da herhangi bir insan kümesinin gücünü aynı anda hem meşrulaştıran hem de gayrimeşrulaştıran tamamlayıcı ya da temellendirici bir güçtür" (Ranciere, 2010, s. 50)

Bu demokrasi anlayışı açıkça görüldüğü gibi herhangi bir modele dayalı değildir. Demokrasinin siyasi bir kavranışdır. Belirli bir grup insanın yönetimi ya da belirli kurumsal bir yapının gerekliliği için bir "arçe"nin olmayabileceği kabul edildiğinde demokratik bir hükümet formu demokrasiyi bir sosyal ve siyasi yaşam biçimi olarak bastırmak zorundadır. Bu anlamda demokrasi ile demokratik hükümet formu arasında süregiden bir gerilimi varsayar.

Demokrasi başlangıçta siyaset felsefesini kısıktırmıştır çünkü demokrasi bir kurumlar bütünü ya da diğerleri arasında bir tür rejim değil, siyasetin var olma biçimidir. Demokrasi sadece parlamenter sistem ya da meşru devlet değildir. Toplumsal bir durum, bireyciliğin ya da kitlelerin hükümlanlığı da değildir. Eğer siyaset derken bedenlerin topluluklar olarak örgütlenmesinden ve mekânların, iktidarın ve işlevlerin yönetiminden başka bir şeyi kastediyorsak, demokrasi genel olarak siyasetin özneleşme biçimidir. Daha doğrusu demokrasi, daha geniş polis kavramı içinde kavramsallaştırmayı önerdiğimiz doğrultuda bedenlerin bir topluluk olarak dağılımına ilişkin bu düzenin tekil bir şekilde bozulmasının adıdır. Tekil bir özneleştirme mekanizması aracılığıyla gelip bu düzenin düzgün işleyişini kesintiye uğratan şeyin adıdır (Ranciere, 1990, s. 99).

Alan Keenan'ın ifadesiyle bu paradoks, demokrasinin açıklık ve kapalılık arasında kalması olarak tanımlanmaktadır:

Demokratik siyasetin, bu ve diğer şekillerde, açıklık talepleri - kapsayıcılık ya da itiraz ve yeniden değerlendirilebilirlik şeklinde - ile kapalılık talepleri - katılımı sınırlama ya da belirli bir halk ve eşitlik vizyonunu savunmak ya da kurumsallaştırmak için tartışmayı az ya da çok dikkatli bir

şekilde kapatma - arasında sonsuza dek bölünmüş olduğunu iddia ediyorum (Keenan, 2003, s. 12).

Açıklık ve kapalılık arasındaki çözülemez gerilime atıfta bulunan bu paradoks siyasi süreci açık uçlu ve olumsal bir süreç olarak anlamının kaçınılmaz bir sonucudur. Norval'in ileri sürdüğü gibi, eğer toplumsal nesnellikler ve siyasi kimlikler olumsal eklemlenmelerin ürünleriyse, o zaman demokratik formlar ve demokratik sistemler de siyasi alanın bozulmaya ve çekişmeye açık olduğunu varsayan bir siyasi perspektifle analiz edilmelidir (Norval, 2007, s. 96). Demokratik siyaset analizinin merkezine uzlaşmazlığı koymak, siyasi-demokratik çözümlemenin temel normatif bileşenini oluşturur.

Uzlaşmazlık ve mücadele, her türlü kapsamlı demokrasi anlayışının merkezinde yer alır. Ancak bu, demokratik söylemin normatif boyutlarından vazgeçmek anlamına gelmez. Aksine, Ranciere'in kalite taleplerinin patlamasına ilişkin yorumunda açıkça görüldüğü üzere, eşitlik ön kabulünün normatif gücünü, uzlaşmazlığı merkezine yerleştiren bir demokrasi anlayışıyla birleştirmek mümkündür... (Norval, 2007, s. 96).

Demokratik paradoks kavramı ve uzlaşmazlık nosyonu ile birlikte demokratik siyasete dair yaklaşımın dinamik bir karaktere büründüğü öne sürülebilir. Bu açıdan demokratik siyaset ulaşılması gereken bir durum ya da uygulanması gereken bir model olmaktan çıkar. Demokratik siyasetin işleyişi, görece olarak istikrar kazanmış siyasal alanın sınırları, siyasal kimlikler ve siyasal söylemlerin hegemonik olarak biçimlendiği koşullarda gerçekleşir. Bu koşullar siyasal momentin görünür olduğu anlarda geçici nesnelliklerinin gün yüzüne çıktığı müdahaleler ile yeniden ele alınır. Heterojenlik ile biçimlenen çoğulculuk, açıklığı demokratik siyasete dayatır. Demokratik paradoks bu dinamik durumun adı olurken, uzlaşmazlığın peşine düşmek demokratik yaklaşımın temel duyarlılığına dönüşür.

## Sonuç Tartışması: Türkiye’de Demokratik Siyaset

Yukarıda tartışılan yaklaşım ve kavramsal araçlar Türkiye’de demokratik siyasete dair model temelli yaklaşımların ötesine geçmemizi nasıl sağlar? İlk olarak, siyasi alanın temel açıklığı ile demokratik bir sistemin inşası için kapalılık ihtiyacı arasındaki gerilime odaklanmak bize dinamik bir paradigma sunar. Statik, model temelli açıklamalara karşı bu dinamik açıklama, içerme ve dışlamanın siyasi pratiklerini süreklilikleri içinde görmemizi sağlar. Bu dinamik yaklaşım bir öncekinin revizyonu olarak yeni bir demokratik rejim kurulduğunda ortaya çıkan yeni uzlaşmazlık biçimlerini ayrıntılı olarak incelemek için yardımcı olacaktır. Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecinde demokratik muhalefetin ilke

ve değerlerinin biçimlenmesi bakımından bu dinamik yaklaşım önem taşımaktadır. Aynı dinamik yaklaşım, demokratik siyasetin işleyişindeki sorunların giderilmesi ve uygun bir demokratik modelin gerekliliklerinin yerine getirilmesinin yanı sıra ilerleyen dönemlerde ortaya çıkacak uzlaşma ve itiraz biçimlerine açık olunmasını mümkün kılacaktır. İkinci olarak, bu perspektiften bakıldığında, itiraz ve uzlaşmazlık demokratik araştırmanın kapsamı içine dahil olur. Model temelli yaklaşımlardan farklı olarak, bu yaklaşımda itiraz ve uzlaşmazlığa odaklanılması, demokratik çözümlemenin kapsamını temsil alanından mahrum bırakılanların incelenmesini de içerecek şekilde genişletmektedir. Böylelikle yasal ve kurumsal işleyişlerin dışında kalan hak talebi ve itirazların da demokratik siyaset çerçevesinde incelenebilmesi mümkün hale gelecektir.

Mevcut durumda Türkiye’de demokrasi analizleri devletin kurumsal yapısındaki dönüşüm, seçim sistemi, hak ve özgürlüklere dair yasal çerçeve ve uygulamadaki sorunlar ve hükümetin idari pratiklerine odaklanıp demokratik siyasete dair değerlendirmelerini bu kapsam içinde yaparken her ne kadar güncel demokratik işleyişin önemli olgusal sorunlarını tespit ediyor olsalar da yukarıda tartıştığım teorik çerçeve kapsamında ayrıntılandırılan itiraz, açıklık ve çoğulculuk nosyonları açısından kurucu özellikte pek çok sorunu gözden kaçırmaktalar. 12 Eylül 1980 sonrası inşa edilen otoriter rejimin işleyişi, bu rejim içerisinde meşru ve makul görülen siyasal söylemlerin sınırları, itiraz pratikleriyle hak ve özgürlük taleplerinin rejimin idari işleyişi tarafından fark mantığı çerçevesi içerisinde ele alınması ve bu siyasal rejimin hegemonik niteliği ile birlikte kurumsallaşan demokratik siyaset sınırlarının analiz konusu yapılması ele alınan model temelli demokrasi yaklaşımlarının aksine daha kapsamlı bir demokratik değerlendirme imkanı sunacaktır. Bu çalışmada önerilen demokratik siyaset anlayışı çatışmaların, çekişmelerin ve fikir ayrılıklarının ifade edilmesinin çokluğuna odaklanarak siyasi sürecin çoğulcu doğasını ortaya çıkarma gerekliliğine işaret etmiştir. Bu perspektif bir siyasi sistemin kurumsallaşmasıyla itiraza ve uyuşmazlığa temelden açıklığı arasındaki gerilimi demokratik siyasetin merkezine taşımayı amaçlamaktadır.

## Kaynakça

- Akçay, Ü. (2021). Authoritarian consolidation dynamics in Turkey. *Contemporary Politics*, 27(1), 79–104. <https://doi.org/10.1080/13569775.2020.1845920>
- Arbatlı, E. (2014). Turkey's new path: The rise of electoral authoritarianism. *Research Turkey*, 3, 76–92.
- Arslandaş, D. & Kaiser, A. (2023). The competitive authoritarian turn in Turkey: Bandwagoning versus reality. *Third World Quarterly*, 44(3), 496–512. <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2147061>
- Durdu, Z. (2016). Türkiye'de demokrasi söylemi ve radikal demokrasi olanağı. *Sosyoloji Dergisi*, (Armağan Sayısı), 75–88.
- Esen, B. & Gümüşçü, Ş. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581–1606. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1135732>
- Foucault, M. (2004). *Society must be defended*. Penguin.
- Foucault, M. (2009). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. Palgrave Macmillan.
- Freedman, M. (1996). *Ideologies and political theory: A conceptual approach*. Clarendon Press.
- Heper, M. (1988). The state and politics in Turkey. *Turkish Studies Association Bulletin*, 12(2), 96–102.
- Howarth, D., & Glynos, J. (2007). *Logics of critical explanation in social and political theory*. Routledge.
- İnsel, A. (2003). AKP and normalizing democracy in Turkey. *South Atlantic Quarterly*, 102, 293–308.
- Karpat, K. (1988). Military interventions: Army-civilian relations in Turkey before and after 1980. M. Heper & A. Evin (Ed.), *State, democracy and military: Turkey in the 1980s* (s. 137–159). Walter de Gruyter.
- Keenan, A. (2003). *Democracy in question: Democratic openness in a time of political closure*. Stanford University Press.
- Keyman, F. (2000). *Türkiye'de radikal demokrasi: Geç modern zamanlarda siyaset ve demokratik yönetim*. Alfa.
- Keyman, F. & Onis, Z. (2003). Turkey's delayed encounter with global third way politics: The AKP and the possibility of democratization. *Journal of Democracy*, 14(2), 95–107.
- Laclau, E. (1990). *New reflections on the revolution of our time*. Verso.
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso.
- Lefort, C. (1988). *Democracy and political theory*. Polity Press.
- Levitsky, S. & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Marchart, O. (2007). *Post-foundational political thought: Political difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh University Press.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics. *Daedalus*, 102(1), 169–190.
- Norval, A. (2007). *Aversive democracy: Inheritance and originality in the democratic tradition*. Cambridge University Press.

- O'Donnell, G. A. (1994). Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1), 55–69.
- Öktem, K. & Akkoyunlu, K. (2016). Exit from democracy: Illiberal governance in Turkey and beyond. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 469–480. <https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1253231>
- Rancière, J. (1990). *Disagreement: Politics and philosophy*. University of Minnesota Press.
- Rancière, J. (2006). *Hatred of democracy*. Verso.
- Rancière, J. (2010). *Dissensus: On politics and aesthetics*. Continuum.
- Sunar, İ. & Sayar, S. (1986). Democracy in Turkey: Problems and prospects. G. O'Donnell, P. C. Schmitter, & L. Whitehead (Ed.), *Transitions from authoritarian rule: Southern Europe* (s. 165–187). The Johns Hopkins University Press.
- Tansel, C. B. (2018). Authoritarian neoliberalism and democratic backsliding in Turkey: Beyond the narratives of progress. *South European Society and Politics*, 23(2), 197–217. <https://doi.org/10.1080/13608746.2018.1479945>
- Taş, H. (2015). Turkey – From tutelary to delegative democracy. *Third World Quarterly*, 36(4), 776–791. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1024450>
- Tepe, S. (2005). Turkey's AKP: A model Muslim democratic party. *Journal of Democracy*, 16(3), 69–82. <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0053>
- Tziarras, Z. (2018). Erdoganist authoritarianism and the 'new' Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(4), 593–598. : <https://doi.org/10.1080/14683857.2018.1540408>
- Üstüner, F. (2007). Radikal demokrasi: "Liberalizm mi? Demokrasi mi? Evet, lütfen!". *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(Aralık), 313–336.